

РОЗДІЛ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/129>

ГЕНЕЗА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

GENESIS OF LEGAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF THE LEGISLATION ON PREVENTING THE OCCURRENCE AND SPREAD OF PARTICULARLY DANGEROUS INFECTIOUS DISEASES

Данілова А.В., аспірантка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Статтю присвячено здійсненню історико-правового огляду становлення та розвитку юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб. У статті розкрито динаміку прийняття загального та спеціального законодавства у сфері охорони здоров'я спрямованого на протидію виникненню та поширенню інфекційних хвороб, у тому числі, особливо небезпечних, та при цьому, акцентовано увагу на відведенні вагомій ролі у цій справі державі, у тому числі шляхом встановлення та притягнення винних осіб до кримінальної та адміністративної відповідальності. Проведено ретроспективний аналіз положень кодифікованих нормативно правових актів, що встановлювали відповідальність за діяння, які у сучасному розумінні, стосувались охорони здоров'я населення у сфері запобігання виникненню та поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб. Зокрема здійснено порівняльний аналіз положень Кримінальних кодексів УРСР 1960, 1927 та 1922 років з Кримінальним кодексом України 2001 року, а також положень Кодексу УРСР про адміністративні правопорушення з його чинною редакцією. Звернено увагу на те, що кодифіковане законодавство не лише зазнавало істотних змін впродовж років, а й продовжує це робити. Відмічено поступальний характер становлення та розвитку відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, який є пропорційно залежним від формування у населення та законодавця чіткого усвідомлення масштабів суспільної безпеки, невідворотності та непоправності наслідків які можуть настати у разі ігнорування або недотримання проти-епідемічних вимог, а також від необхідності оперативного законодавчого реагування на конкретні виклики, що з'являються у суспільстві. Звернено увагу на наявність низки нерозв'язаних проблем у цій сфері, які потребують подальших теоретичних досліджень.

Ключові слова: особливо небезпечні інфекційні хвороби, законодавство про запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.

The article is devoted to the implementation of a historical and legal review of the formation and development of legal responsibility for the violation of legislation on the prevention of the emergence and spread of particularly dangerous infectious diseases.

The article reveals the dynamics of the adoption of general and special legislation in the field of health care, aimed at combating the emergence and spread of infectious diseases, including particularly dangerous ones, while emphasizing the important role of the state in this matter, including by establishing and bringing guilty persons to criminal and administrative responsibility. A retrospective analysis of the provisions of the codified normative legal acts was carried out, which established responsibility for actions that, in the modern sense, concerned the protection of public health in the field of prevention of the emergence and spread of particularly dangerous infectious diseases. In particular, a comparative analysis of the provisions of the Criminal Codes of the Ukrainian SSR of 1960, 1927 and 1922 with the Criminal Code of Ukraine of 2001, as well as the provisions of the Code of the Ukrainian SSR on Administrative Offenses with its current version, was carried out. Attention is drawn to the fact that the codified legislation has not only undergone significant changes over the years, but also continues to do so. The progressive nature of the formation and development of responsibility for the violation of legislation on the prevention of the occurrence and spread of particularly dangerous infectious diseases is noted, which is proportionally dependent on the formation of the population and legislators with a clear awareness of the scale of public danger, the inevitability and irreparability of the consequences that may occur in the event of ignoring or non-compliance with anti-epidemic requirements, as well as from the need for prompt legislative response to specific challenges that appear in society. Attention is drawn to the presence of a number of unsolved problems in this area, which require further theoretical research.

Key words: particularly dangerous infectious diseases, legislation on the prevention of the occurrence and spread of particularly dangerous infectious diseases, criminal responsibility, administrative responsibility.

Прийняття Декларації про Державний суверенітет 1990 року [1] та проголошення Акта незалежності 1991 року [2] дали Україні поштовх для розвитку та утвердження демократичного суспільства. Стрімке перетворення сфер державного і суспільного життя, звичайно, не могло не торкнутись первинних передумов життєдіяльності людини – здоров'я особи та його охорони. Підтвердженням цього є прийняття Конституції України 1996 року, в якій у Розділі II «Права, свободи людини і громадянина» було закріплено особисті права людини, зокрема у статті 48 і право на охорону здоров'я. Можна стверджувати, що частина 4 цієї ж статті деталізує конституційне право на охорону здоров'я у напрямку запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, через вказівку на обов'язок держави щодо забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя.

Вказаний напрям реалізації охорони здоров'я також доповнюється статтею 50 Конституції, якою декларується право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [3]. В свою чергу, здійснюючи захист основоположного права, український законодавець здійснює його конкретизацію у законах України, та встановлює відповідальність за його порушення, адже, як слушно зауважує український науковець П.М. Рабінович, правовою є та держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону й захист основних прав людини» [4, с. 30].

Чинне законодавство містить певні юридичні документи, положення яких оперують поняттям «особливо небезпечні інфекційні хвороби» (далі – ОНІХ), або близькими за змістом термінами. Серед них ключове місце нале-

жити прийнятим Верховною Радою України 19 листопада 1992 року Основам законодавства України про охорону здоров'я [5]. Цей комплексний законодавчий акт, містить норми різних галузей права, визначаючи правові, організаційні, економічні і соціальні засади охорони здоров'я в Україні. Акт поєднує норми, що врегульовують адміністративно-правові відносини між органами управління охороною здоров'я і лікувальними закладами з одного боку, а з іншого – норми, що регулюють цивільно-правові відносини, якими визначаються права і обов'язки громадян залежно від їх ролі у таких правовідносинах (пацієнт, медичний та фармацевтичний працівник, особа-носій збудника небезпечної інфекційної хвороби, тощо). Основи законодавства і сьогодні іменуються науковцями та практиками «медичною конституцією», або ж «малим медичним кодексом», оскільки і досі цей документ залишається ключовим регулятором правовідносин у сфері охорони здоров'я [6]. У статті 30 документу декларується обов'язок держави щодо попередження, лікування, локалізації та ліквідації масових інфекційних захворювань, зокрема міститься вказівка на можливість застосування щодо окремих ОНІХ обов'язкових медичних оглядів, профілактичних щеплень, лікувальних та карантинних заходів. Також визначається відповідальний за затвердження переліку таких хвороб суб'єкт, яким є Міністерство охорони здоров'я України [5].

Варто відмітити, що протягом довготривалого періоду головним актом законодавства у сфері протидії ОНІХ залишався прийнятий Верховною Радою України 24 лютого 1994 року Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», який окреслює правові, економічні і соціальні основи санітарної охорони країни, у тому числі через запобігання виникненню та поширенню ОНІХ, або їх ліквідацію. Зокрема, згідно зі статтею 28 цього Закону хворі на ОНІХ підлягають медичному нагляду і лікуванню, а в разі, якщо вони відмовляються від госпіталізації то можуть піддаватися стаціонарному лікуванню і в примусовому порядку [7]. Носії збудників таких хвороб, або особи, які з ними контактували піддаються обов'язковому медичному нагляду і карантину у спеціально визначеному порядку. Важливим кроком стало затвердження Міністерством охорони здоров'я України, на виконання цього закону, Наказом № 133 від 19 липня 1995 року, Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб [8]. Подальшому розвитку протиінфекційного законодавства сприяло прийняття 6 квітня 2000 року Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [9] у статті 1 якого, вперше було законодавче закріплено і саме визначення поняття ОНІХ.

Не менш важливу частину законодавства становлять і ті закони, які покликані регулювати відносини у сфері захисту населення від конкретних ОНІХ, як от Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [10] від 12 грудня 1991 року або Закон України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 05 липня 2001 року [11] тощо. Норми з питань санітарії містяться також у законах, що регулюють відносини у сферах, де можуть виникнути особливо небезпечні інфекційні масові захворювання, або їх збудники і де слід здійснювати заходи щодо профілактики їх виникнення або ж ліквідації. Це – Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [12], «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року [13], Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів від 23 грудня 1997 року [14], «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або дальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня

2000 року [15], «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення від 10 січня 2002 року [16] та інші. Протиепідемічні, профілактичні і карантинні заходи щодо ОНІХ передбачаються і у відповідних правилах, положеннях, інструкціях, вказівках та інших нормативних актах (санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних, санітарно-епідеміологічних правилах і нормах, тощо), які приймаються Міністерством охорони здоров'я України, задля медичного врегулювання безпеки щодо середовища життєдіяльності людей, або його окремих факторів.

Як бачимо, прослідковується суттєвий поступ у розробленні і прийнятті як загального, так і спеціального законодавства у сфері охорони здоров'я спрямованого на протидію виникненню та поширенню інфекційних хвороб, проте, з іншого боку, такої нормативно-правовій базі досі притаманна наявність певних прогалин та недоліків, зокрема дається взнаки відсутність необхідного уніфікованого понятійного апарату, що суттєво перешкоджає належному врегулюванню таких відносин. Досі у законодавстві України відсутнє визначення поняття пандемії в той час як третій рік поспіль таким поняттям, у контексті поширення ОНІХ – коронавірусної хвороби Covid-19, оперують як спеціалісти у галузі охорони здоров'я так і уся юридична спільнота. Харитонов Є.О. слухно звертає увагу і на суперечливе співвідношення категорій «епідемія» та «надзвичайна ситуація» у законодавстві [17, с. 12]. Так, відповідно до положень пункту 24 статті 2 Кодексу цивільного захисту України, надзвичайна ситуація може бути зумовлена, з-поміж інших чинників, епідемією, яка в свою чергу також вважається «небезпечною подією» у пункті 25, але вже у пункті 31 цієї ж статті епідемія визначається як окреме явище, одного порядку з надзвичайними ситуаціями [18]. Науковець стверджує, що такі методологічні неточності призводять до виникнення питань щодо законності встановлення карантину, з чим не можливо не погодитися.

Як вже зауважувалось нами, сфера охорони здоров'я сьогодні, як ніколи раніше, вимагає вдосконалення існуючої та створення нової потужної законодавчої бази, правові засади якої відповідали б міжнародним зобов'язанням держави з реагування на загрози, що виникають для здоров'я населення [19, с. 2768]. При цьому, пріоритетним напрямком має стати саме профілактика. Такий підхід обрали європейські країни і це дозволило їм зробити суттєвий стрибок у сфері громадського здоров'я. Вагомим законодавчим кроком на шляху до цих змін стало прийняття 6 вересня 2022 року Закону України «Про систему громадського здоров'я» [20], введення в дію якого відбудеться у жовтні 2023 року та, з поміж іншого, матиме своїм наслідком втрату чинності Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Новий Закон вводить термін «оперативні функції громадського здоров'я» під якими розуміються напрями діяльності, що здійснюються з метою досягнення та забезпечення максимально високих показників здоров'я і санітарно-епідемічного благополуччя населення а також найбільш повного дотримання принципу справедливості щодо забезпечення і збереження здоров'я. Пункт 2 статті 4 цього ж Закону визначає оперативні функції, при чому, першою з яких називає епідеміологічний нагляд, а вже у Розділі II окремо визначає основні засади здійснення такої оперативної функції, зокрема і у напрямку протидії ОНІХ [18].

Питання залишається і за належним виконанням положень зазначених правових документів, щоб вони не були виключно декларативними, а навпаки реально діючими. У цьому контексті ми погоджуємося із думкою С.Г. Стеценка та співавторів підручника «Медичне право України», що від того, наскільки якісною є юридична база щодо прав людини у сфері охорони здоров'я, наскільки кожна окремо взята людина може скористатись

наданими їй правами, багато в чому залежить успішний динамічний розвиток як медичного права, так і держави в цілому [21, с. 99]. При цьому, при розгляді законодавства з протидії особливо небезпечним інфекційним хворобам помітним є відведення вагомої ролі у цій справі державі, яка представлена цілою низкою повноважень та обов'язків. Це й не дивно, адже якщо порушення стану здоров'я окремо взятої людини – це проблема самої людини, яку держава допомагає їй вирішити за допомогою функціонування сфери організації охорони здоров'я, то порушення стану здоров'я одночасно багатьох людей (відмітна ознака особливо небезпечних захворювань) – це проблема перш за все держави, яку остання має вирішувати шляхом впровадження комплексу заходів, спрямованих на протидію цьому лиху. Саме тому, керуючись необхідністю реального забезпечення прав особи, ми повинні говорити про ключову роль юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню та поширенню ОНІХ. Відтак вагоме значення у цій системі відводиться нормам законодавства, які визначають та характеризують діяння, які є суспільно небезпечними та встановлюють відповідальність за їх вчинення, які в свою чергу пройшли послідовне становлення та розвиток.

Важливу роль у цій системі відіграють норми кримінального законодавства, що визначають діяння, які є кримінальними правопорушеннями, та визначають кримінально карані наслідки за їх вчинення. Основним законом України про кримінальну відповідальність є Кримінальний кодекс України (далі КК України) [22], який діє починаючи з 2001 року. Попередниками чинного кодексу були кримінальні кодекси 1960, 1927 та 1922 років, які містили низку кримінальних правопорушень, які, у сучасному розумінні, стосувались охорони здоров'я населення у сфері запобігання виникненню та поширенню ОНІХ. Аналіз положень цих нормативно-правових актів дає можливість сформулювати цілісне уявлення щодо еволюції конкретних норм та інститутів. Так, звертаючись до Кримінального кодексу УРСР 1922 року (далі – КК УРСР 1922 року) варто відмітити, що кодекс складався з двох частин – Загальної (5 глав) і Особливої (8 глав), які загалом вміщували 227 статей. Особлива частина КК УРСР 1922 року містила визначення складів злочинів, їх конкретних видів і санкцій. Зокрема Глава V «Злочини проти життя, здоров'я та гідності особи» передбачала відповідальність за завідоме зараження іншого венеричною хворобою (ст. 155 КК УРСР 1922 року) [23, с. 50], Глава VIII «Порушення правил, які охороняють народне здоров'я, громадську безпеку та публічний порядок» за неповідомлення влади, особами до цього зобов'язаними, про випадки заразних хвороб або загибель худоби (ст. 216 КК УРСР 1922 року) та за порушення визначених законом або обов'язковими постановами правил, які охороняють народне здоров'я (217² КК УРСР 1922 року) [23, с. 66–67].

Кримінальний кодекс УРСР у редакції 1927 року (далі – КК УРСР 1927 року) мав вже дещо іншу структуру. Так Загальна частина кодексу містила 6 глав, а Особлива – 9, які у сукупності вміщували 206 статей. В свою чергу якщо Глава V «Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи» передбачала все ту ж відповідальність за зараження іншої особи венеричною хворобою, особою, яка знала про наявність у неї такої хвороби (ст. 152 КК УРСР 1927 року) [24, с. 69] то у Главі VIII «Порушення правил, які охороняють народне здоров'я, громадську безпеку та публічний порядок» вперше прослідковуємо появу чіткої вказівки у диспозиції статті 193 КК УРСР 1927 року на епідемії. Так, відповідальність за цією статтею наставала за порушення визначених законом правил щодо охорони народного здоров'я під час епідемії і в місцевостях, оголошених загрозливими щодо епідемії, або таких, які спричинили за собою тяжкі наслідки [24, с. 81]. З цього

робимо висновок про звуження кримінальної відповідальності у сфері протидії ОНІХ оскільки тепер остання включала не всі випадки заразного захворювання громадян а лише ті, щодо яких було видано спеціальні правила, спрямовані на запобігання епідеміям. До того ж, відтепер диспозиція статті стосувалася лише людей, тоді як раніше кримінально карані діяння вважалося неповідомлення про випадки заразних хвороб або загибель худоби.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року (далі – КК УРСР 1960 року) прийнятий 28 грудня налічував 5 глав Загальної частини та 11 – Особливої. Аналіз документу свідчить про розширення кримінальної відповідальності за розповсюдження венеричних захворювань порівняно з кодексом-попередником. Зокрема до Глави III «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» окрім відповідальності за зараження іншої особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби (ч. 2 ст. 108 КК УРСР 1960 року), включені норми щодо завідомого поставлення другої особи через статеві зносини або інші дії в небезпеку зараження венеричними хворобами (ч. 1 ст. 108 КК УРСР 1960 року) [25]. 17 грудня 1971 року Кодекс доповнено статтею 108-1, яка передбачала відповідальність за ухилення від лікування венеричною хворобою продовжуване після попередження, зробленого органами охорони здоров'я. При цьому, важливим кроком, у контексті розгляду розвитку відповідальності за ОНІХ, є те, що законодавець 25 листопада 1987 року доповнив Кодекс статтею 108-2, у якій вперше окремо виділив відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини. Така позиція законодавця є обґрунтованою, оскільки до групи венеричних захворювань у вітчизняній медицині історично відносять інфекції, які передаються виключно статевим шляхом. СНІД хоча і має одним із способів передачі – статевий проте не обмежується ним. До того ж, цілком послідовно у 1995 році буде затверджений і перелік особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, проаналізувавши який доходимо висновку, що венеричні хвороби, як до прикладу сифіліс чи гонорея, законодавчо віднесені до небезпечних інфекційних хвороб в той час як ВІЛ-інфекції визнаються носіями збудників особливо небезпечних хвороб, зокрема синдрому набутого імунодефіциту, що, в свою чергу, є обґрунтованою підставою виділення окремого складу злочину через його значно вищу суспільну небезпечність. В грудні 1991 року Кодекс було доповнено і статтею 108-3 у якій окремо виділилась відповідальність спеціального суб'єкта за зараження ВІЛ в силу порушення професійних обов'язків, так, відповідальність наставала для медичних, фармацевтичних працівників та працівниками інших сфер (ст. 108-3 КК УРСР 1960 року) [25]. В свою чергу, Глава X Кодексу під назвою «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» передбачала відповідальність за порушення обов'язкових правил, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим заразним захворюванням і боротьби з ними, якщо ці дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення заразних захворювань (ст. 227 КК УРСР 1960 року). Тобто з'являється вказівка на наявність інтелектуального моменту умислу у вигляді завідомості. 19 січня 1990 року у Кодексі з'являється ще один склад кримінального правопорушення, який встановлює відповідальність для посадових осіб за утаювання або перекручення відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення (ст. 227-1 КК УРСР 1960 року).

За більш ніж сорокарічний період кодекс зазнав істотних змін. Особливо інтенсивно доповнювався і змінювався цей документ після 1991 року, що було спричинено законодавчими перетвореннями суспільства того періоду. Однак це не привело КК УРСР 1960 року у повну відповідність із реаліями, що склалися. Виходячи з цього,

Верховна Рада України в 1992 р. прийняла рішення підготувати проект нового КК України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року. Сьогодні Загальна частина кодексу складається з 15 розділів, які містять 108 статей, а Особлива частина складається з 20 розділів та 339 статей. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ сьогодні представлена у Розділі II Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи статтями 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та 131. Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, у розділі Розділі VIII Кримінальні правопорушення проти довкілля статтею 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, а також у Розділі XIII Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення статтею 325. Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням [22].

Порівняльний аналіз положень чинного КК України з положеннями КК УРСР 1960 року свідчить про те, що до статті 130 КК України, у порівнянні зі статтею 108-2 КК 1960 року, законодавець додав низку важливих нововведень, які спричинили якісну зміну її об'єктивних та суб'єктивних ознак. Відтепер відповідальність настає у випадку зараження іншої особи не лише вірусом імунодефіциту людини, а й іншої інфекційної хвороби, яка є невиліковною, а також становить небезпеку для життя людини. Таке формулювання неодноразово піддавалось критиці науковців, оскільки ні законодавчого ні медичного терміну «невиліковна інфекційна хвороба, що є небезпечною для життя людини» не існує. З'являється і кваліфікований склад злочину, який посилює відповідальність у разі якщо злочин вчиняється щодо двох і більше осіб, або щодо особи, яка є неповнолітньою. Також суб'єктивна сторона цього злочину у частині 4 вперше передбачає умисне зараження.

Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення містить аналогічні положення що і стаття 227-1. КК УРСР 1960 року, проте у частині 2 до таких кваліфікованих ознак як вчинення діяння повторно або завдання значної шкоди здоров'ю людей чи спричинення інших тяжких наслідків було додано специфічну обставину вчинення діяння – місцевість, яка оголошена зоною надзвичайної екологічної ситуації. 22 листопада 2018 році до статті були внесені зміни. У новій редакції санкції нижня межа покарання стала вищою.

Що ж стосується статті 325, варто відмітити, що з прийняттям КК України у 2001 році її перша редакція носила назву «Порушення правил боротьби з епідеміями» до моменту, коли 17 березня 2009 року до неї вперше було внесені зміни, які полягали у зміні назви статті на «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», посилені її санкції, доповненні кваліфікованого складу злочину, у вигляді спричинення загибелі людей та інших тяжких наслідків. У такому вигляді вона проіснувала до виникнення та поширення пандемії COVID-19, коли у зв'язку із стрімким поширенням останньої, рівно через 11 років, а саме 17 березня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [26], який, вкотре посилив кримінальну відповідальність за вчинення такого злочину, шляхом підвищення розміру штрафу [27, с. 13].

Важливо відмітити, що поряд із реагуванням на виклики, що постійно з'являються у суспільстві, шляхом внесення змін до чинного КК України, триває і робота над проектом якісно нового Кримінального кодексу України, розробка і прийняття якого, продиктовані необхідністю забезпечення єдності законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, уникнення протиріч, усунення колізій і прогалин. Так, Указом Президента України №584/2019 від 07 серпня 2019 року [28] було утворено Комісію з питань правової реформи. До її складу увійшла робоча група з питань розвитку кримінального права, на сайті якої, представлений для громадського обговорення, робочий варіант проекту нового КК України (далі проект КК України) [29]. Аналіз Особливої частини контрольного тексту проекту свідчить про піднесення ролі захисту окремої особи, адже робоча група пропонує розпочати перелік конкретних суспільно небезпечних діянь із тих, які спрямовані проти людини і громадянина (Книга четверта проекту КК України), в той час як Особлива частина чинного КК України першочергово з-поміж кримінально-караних діянь називає ті, які спрямовані проти основ національної безпеки України (Розділ I КК України). До того ж, прослідковуємо не тільки пропозицію розрізнення у Книзі 4 проекту КК України окремих розділів що стосуються правопорушень проти життя людини (Розділ 4.1.) та проти здоров'я людини (Розділ 4.2.) на протиположні чинному КК України у якому такі положення викладені у одному розділі (Розділ II Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи), а й виокремлення Книги п'ятої під назвою «Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я». Тобто помітною є піднесення ролі кримінально-правової охорони здоров'я у проекті КК України.

Прогресивним кроком вважаємо і виділення у проекті КК України окремого злочинного діяння у вигляді зараження ОНІХ або її збудником. Так, у проекті КК України згадку про ОНІХ знаходимо у Загальній частині у статті 1.4.3., де визначаються розміри шкоди здоров'ю. У розумінні статті, зараження ОНІХ або ж її збудником, відноситься до тяжкої шкоди здоров'ю. Наразі, у Особливій частині проекту КК України кримінально-карани діяння у цій сфері передбачаються у двох розділах. Зокрема, у Розділі 4.2. Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини, статтею 4.2.6., яка встановлює відповідальність за спричинення особою тяжкої шкоди здоров'ю іншої людини. Іменується такий злочин – злочином 5 ступеня, тобто пропонується встановити відповідальність за його вчинення у вигляді ув'язнення на строк від 6 до 8 років. Також в межах цього розділу стаття 4.2.9. передбачає відповідальність за спричинення тяжкої шкоди здоров'ю але з необережності. Такі дії визначаються злочином 3 ступеня та передбачають санкції у вигляді штрафу розміром від 1000 до 2000 розрахункових одиниць (у проекті КК України розрахункова одиниця дорівнює 200 гривням) або ув'язнення на строк від 3 до 4 років.

Також відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ представлена у проекті КК України у Книзі п'ятій, яка носить назву Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я, а саме у Розділі 5.1. Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей варіюється відповідальність за порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил. Так, Стаття 5.1.9. злочином 1 ступеня, за який встановлюється штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років, називає діяння у вигляді порушення таких норм чи правил, якщо це з-поміж іншого створило реальну небезпеку настання тяжкої шкоди здоров'ю. Також у цьому розділі стаття 5.1.12. до злочинів 1 ступеня відносить і порушення правил поведінки з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій,

якщо такі дії, з-поміж іншого, створили реальну небезпеку спричинення тяжкої шкоди здоров'ю людей.

У контексті розгляду адміністративної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, варто наголосити на важливості прийняття 7 грудня 1984 року спеціального закону – Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення, який було введено в дію 1 червня 1985 року і який з доповненнями та правками діє і дотепер складаючись з 5 розділів, які вміщують у себе 33 глави, які у сукупності налічують 330 статей [30]. Як неодноразово у своїх працях наголошували вчені-адміністративісти, до моменту здійснення такої кодифікації, матеріальна й процесуальна адміністративно-правова регламентація проваджень в справах про адміністративні правопорушення була представлена цілою низкою хаотичних правил, які розміщувалися у різних нормативних актах, які при цьому могли бути прийнятими різними органами влади й на різних рівнях [31, с. 33]. Такі умови значно ускладнювали процес притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Дослідження положень Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення щодо наявності у документі складів адміністративних правопорушень які, у сучасному розумінні, стосуються порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ свідчить про наявність у Главі 5 під назвою «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення» двох складів адміністративних проступків у цій сфері. Такі делікти були окреслені статтею 42, яка передбачала відповідальність за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (крім правил і норм щодо охорони атмосферного повітря) та статтею 43, відповідальність за якою наставала також у разі порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил, але на транспорті (залізничному, морському, річковому, або ж повітряному). Впродовж свого існування нормативно-правовий акт зазнавав численних змін, внесення яких, як і у випадку з кримінальною відповідальністю, особливо актуалізувалися після проголошення незалежності України. Законом України «Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України» від 15 грудня 1992 року в назві документу слова «Української РСР» було замінено словом «України» [32], тобто нормативно-правовий акт почав іменуватися Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Окреслені нами склади адміністративних правопорушень, вперше зазнали змін 23 грудня 1998 року. Так, Законом України Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з прийняттям деяких законодавчих актів з питань охорони здоров'я статтю 43 було виключено, а диспозицію статті 42 було розширено шляхом внесення змін у вигляді виключення з тексту статті вказівки «крім правил і норм щодо охорони атмосферного повітря». Також було посилено санкцію статті. У такому вигляді стаття проіснувала до 2014 року, доки у липні її диспозиція знову ж таки не зазнала розширення, оскільки тепер законодавець вирішив вжити ще більш загальне формулювання «санітарні норми» замість «санітарно-гігієнічних» чи «санітарно-протиепідемічних» норм згадуваних у попередній редакції статті.

Подальшого розвитку адміністративна відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ набула, коли відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», про який ми вже згадували вище, було введено і адміні-

стративну відповідальність за порушення норм, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19. На виконання цього закону Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей». Прийняття вищевказаної норми було необхідним і важливим інструментом на шляху захисту прав людини, оскільки мало стимулювати фізичних та юридичних осіб дотримуватись правил карантину, а у випадку їх порушення, дозволяло б такі дії швидко припинити шляхом притягнення винних осіб до відповідальності [33, с. 92–93].

Отже, Конституція України, проголошуючи здоров'я особи найвищою соціальною цінністю, обов'язок із забезпечення його охорони покладає на державу, яка, в свою чергу, уповноважена забезпечувати таку охорону всіма доступними їй правовими засобами, серед яких важливе місце посідає і юридична відповідальність, зокрема кримінальна та адміністративна. Розглядаючи питання історичного розвитку юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб слід відмітити поступальний характер її становлення, який, як ми вважаємо, є пропорційно залежним від формування у населення та законодавця чіткого усвідомлення масштабів суспільної небезпеки, невідворотності та неоправданості наслідків які можуть настати у разі ігнорування або недотримання протиепідемічних вимог, а також від необхідності оперативного законодавчого реагування на конкретні виклики, що з'являються у суспільстві. Варто наголосити, що важливим стратегічним кроком у розвитку відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню та поширенню ОНІХ стало офіційне затвердження у 1995 році переліку таких хвороб. Це дало поштовх для виокремлення узгодженої системи – самостійного інституту юридичної відповідальності, основу якого складають кримінальні та адміністративні норми, що передбачають правові наслідки за вчинення протиправних діянь, які мають своїм безпосереднім об'єктом здоров'я особи в частині забезпечення захисту саме від ОНІХ (на відміну від інших діянь, що спричиняють шкоду здоров'ю). Натомість, до моменту затвердження такого переліку відповідальність носила більш узагальнений характер, оскільки питання про особливу небезпечність тієї чи іншої хвороби вирішувались індивідуально у кожному конкретному випадку, а отже кваліфікація однакових діянь і практика притягнення до відповідальності за їх вчинення могла суттєво різнитися. Чинні кодифіковані акти дещо розширили коло протиправних діянь, пов'язаних із виникненням та поширенням ОНІХ, зараженням чи поставленням в небезпеку особи зараження ними та диференціювали відповідальність за такі діяння, пом'якшивши, або ж підвищивши її за окремі їх види.

Необхідно зазначити, що значна кількість цих правопорушень залишаються латентними, що, в свою чергу, значно ускладнює діяльність органів внутрішніх справ а також значною мірою підриває авторитет та довіру людей до об'єктивності судочинства. Такий стан справ, першочергово, на нашу думку, спричинений неузгодженістю норм як кримінального так і адміністративного законодавства в частині відповідальності, із законодавством, що регулює сферу охорони здоров'я. Цьому додатково сприяє відсутність правильних уявлень у громадян та працівників внутрішніх справ про розрізнення таких складів правопорушень. Тому чинне нормативне регулювання відповідальності у цій сфері потребує свого подальшого теоретичного дослідження задля формування перспективних векторів його розвитку та вдосконалення а також впровадження таких пропозицій у практичну діяльність, що й стане предметом наших подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Rabinovich-P.M.-Osnovy-zagalnoy-teorii-derzhavy-i-prava.pdf
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
6. Науково-практична конференція на тему «Роль і значення Основ законодавства України про охорону здоров'я для системи охорони здоров'я і забезпечення прав людини», присвячена 30-річчю з дня прийняття Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/naukovo-praktychna-konferentsiya-na-temu-rol-i-znachennya-osnov-zakonodavstva-ukrayiny-pro-ohoronu-zdorov-ya-dlya-systemy-ohorony-zdorov-ya-i-zabezpechennya-prav-lyudyny-prysvyachena-30-richchyu-z-dny>
7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
8. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.1995 р. № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95#Text>
9. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
10. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ : Закон України від 12.12.1991 р. № 1972-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text>
11. Про протидію захворюванню на туберкульоз : Закон України від 05.07.2001 р. № 2586-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14#Text>
12. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
13. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>
14. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 р. № 1393-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text>
16. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення : Закон України від 10.01.2002 р. № 2918-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>
17. Харитонов Є.О. Пандемії від Стародавнього Риму до Ковід-19: незасвоєні уроки. Епідемії в Європі і право: від Риму до COVID-19 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 черв. 2020 р.) за заг. ред. Є.О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. С. 9–13.
18. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
19. Omelchuk O.M., Shevchuk I.V., Danilova A.V. The impact of Covid-19 pandemic on improving the legal regulation of protection of human right to health. Wiadomości Lekarskie. 2020. Tom II, 2020. Nr. 12 P. 2768-Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
20. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України : Підручник. За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
21. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
22. Уголовный кодекс УССР с измен. и дополн. по 1-ое ноября 1924 г. и с алфав. указателем. Изд. 5 офиц. Харьков: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1924. 102 с.
23. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. Изд. 2-е офиц. Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. 134 с.
24. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 р. № 2001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2001-05#Text>
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>
26. Данілова А. В. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого статтею 325 Кримінального кодексу України : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана)» (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 13–15.
27. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
28. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kruminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stantom-na-30-01-2023.pdf>
29. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
30. Євдокимов Д.А. Адміністративно-правові засади здійснення розслідування у справах про адміністративні правопорушення органами Національної поліції : дис... на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/19387/1/dyser_yevdokymov.pdf
31. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 15.12.1992 р. № 2857-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12#Text>
32. Данілова А.В. Адміністративна відповідальність за порушення правил карантину. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцять юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2020. С. 92–95.